

Hâtemkârfî
rahle
(Bursa
Türk ve İslâm
Eserleri
Müzesi,
Envanter,
nr. 2290)

yüzeyin yazı yazmaya elverişli hale getirildiği bir de karma tipi bulunmaktadır (a.g.e., lv. 28, rs. 27, lv. 57, rs. 73).

Mısır'da görülen bir rahle tipi de vâiz kürsüsü ile birlikte onun bir bölümü olarak yapılanlardır. Bu tiplerde normal bir vâiz kürsüsünün bir yanı vâizin vaaz verirken kitabını koyacağı, battal boy ağır mushafın da konulabileceği büyüklükte "V" şeklinde yapılmış ve bu rahleli kürsüler yapıldıkları asrın üslûbuna uygun biçimde tezyin edilmiştir (a.g.e., lv. 59-60, rs. 77-80; Hasan Abdülvehhâb, I, 227, 228; II, 110, lv. 165).

Semerkant'ta eskiden Bibî Hanım Camii'nin içinde iken binanın bir kısmının yıkılmasıyla dışında kalan taştan yapılmış büyük ve sabit rahle çok ilgi çekici bir mimari eser niteliğindedir (Lentz – Lowry, s. 87, figür 26). Parke taş döşeli yüksekçe bir platformun ortasında dokuz kare prizma mermer ayağa oturtulmuş, 2,30 x 2 m. boyutlarındaki mermer bir tabla üzerine yatık vaziyette karşılıklı yerleştirilen iki mermer dik üçgen prizmanın kitap koyma yerini teşkil ettiği rahle bilinen en büyük rahledir. Tablanın kenarları fazla derin olmayan mukarnaslarla, kitap koyma yerinin dik yüzleri kitap cilt kapağı görünümünde süslemelerle ve kenarları yazı kuşaklarıyla kaplanmıştır. Üzerine konulan mushafın ancak ayakta okunmasına imkân veren rahle, yazılardan anlaşıldığına göre Tirmurlu Hükümdarı Uluğ Bey (1447-1449) tarafından o yıllarda yazılmış çok büyük

bir mushafı tâzim için özel olarak yaptırılmıştır (a.g.e., s. 84).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 366; İbn Asâkir, *Târîhu Dimâşk* (Amrî), XLV, 219; Safedî, *el-Vâfi*, XVI, 526-527; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî* (Hatib), X, 386; Abdülvehhâb b. Ahmed eş-Şarâni, *Levâkihu'l-envâri'l-kudsiyye fi beyâni'l-'uhûdi'l-Muhammediyye*, Kahire 1393/1973, s. 50; Nureddin Rüştü Büngül, *Eski Eserler Ansiklopedisi*, İstanbul 1939, s. 190; L. A. Mayer, *Islamic Woodcarvers and Their Works*, Geneva 1958, s. 24; Cevdet Çulpan, *Rahleler*, İstanbul 1968, s. XVI, XVII, 1 vd., 4 vd., 26 vd., 60, lv. 1, 2, 2A, 3, 4, 4A, 5, 16-27, 28, 34, 37, 38, 57, 59-60, 79, 80, 81; T. W. Lentz – G. D. Lowry, *Timur and the Princely Vision: Persian Art and Culture in the Fifteenth Century*, Los Angeles 1989, s. 47, 84, 85, 87; Hasan Abdülvehhâb, *Târîhu'l-mesâcidi'l-eseriyeye fi'l-Kâhire*, Kahire 1993, I, 227, 228; II, 110, lv. 165; Talip Zeki Şenyurt, *Türk ve İslâm Eserleri Müzesindeki Kâkmalî Rahleler* (yüksek lisans tezi, 1993), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü s. 3, 6, 18 vd., 36 vd.; H. W. Janson, *History of Art*, New York 1995, I, 277, 295, lv. 365, 386; Nazan Ölçer v.dğr., *Türk ve İslâm Eserleri Müzesi*, İstanbul 2002, s. 104, 141, 256; "Kürsiyyü'l-muşhaf", *Mevsû'atü'l-hadâreti'l-İslâmiyye*, Kahire 1426/2005, s. 880, 881, 882, 883; R. M. Riefstahl, "A Seljuq Koran Stand with Lacquer-Painted Decoration in the Museum of Konya", *The Art Bulletin*, XV/4, New York 1933, s. 361-373; Şinasi Acar, "Osmanlı Rahleleri", *Antik ve Dekor*, sy. 69, İstanbul 2002, s. 94 vd.; Mehmet Büyükkanga, "Türk-İslâm Sanatında Rahle", *Türk-İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, sy. 2, Konya 2006, s. 113 vd.; Pakalın, III, 5.

NEBİ BOZKURT

RAHMÂN (الرحمن)

Allah'ın isimlerinden
(esmâ-i hüsnâ) biri.

Sözlükte "merhamet etmek, seveerek ve acıyarak korumak" anlamındaki rahmet (ruhm, merhamet) kökünden türeyen rahmân kelimesi "şefkat ve merhamet eden, acıyan" demektir. Kelimenin kök mânâsında "yufka yürekli olmak, acımak, birinin üzüntüsüne ortak olmak" gibi beşerî-duygusal unsurlar bulunduğundan Allah'a nisbet edildiğinde "sonsuz merhametle lutf ve ihsanda bulunan" şeklinde anlam verilmiştir (Râgib el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "rhm" md.; İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, "rhm" md.; *Lisânü'l-'Arab*, "rhm" md.). Bazı lugat âlimleri rahmân kelimesinin İbrânice olduğunu ileri sürmüş, ayrıca Câhiliye döneminde tevhid inancı çerçevesinde kullanılımasının Yahudiliğin etkisini gösterdiği iddia edilmiştir (Cevâd Ali, VI, 31, 37-41; Yıldırım, sy. 4 [1980], s. 25-29, 33-40). Fakat âlimlerin büyük çoğunluğu birinci iddiayı reddetmiş, rahîm gibi rahmânın da

"rahmet" kökünden türediğini belirtmiştir (meselâ bk. Fahreddin er-Râzî, s. 164-166). Arapça ile İbrânice arasındaki yakınlık ise bilinen bir husustur. Kelimenin Câhiliye döneminde tevhid inancı çerçevesinde kullanılımasını ise tabii görmelidir, çünkü bütün ilâhî dinler tevhid ilkesinde birleşmiştir.

Kur'an-ı Kerim'de rahmet kavramı Tevrat'a, Kur'an'a, Hz. Peygamber'e ve insanlara nisbet edilmiştir. Allah'a izâfe edilen rahmet kavramı 119 yerde fiil kalıbında, doksan iki yerde rahmet şeklinde geçmektedir. Rahmân ismi elli yedi, rahîm ismi -Hz. Peygamber'e nisbet edildiği (et-Tevbe 9/128) bir yer hariç- 114 yerde tekrarlanmıştır. Dört âyette "erhamû'r-rahîmîn" (merhamet edenlerin en merhametlisi), iki âyette "hayrû'r-rahîmîn" (merhamet edenlerin en hayırlısı) terkipleri geçmektedir. Rahmân ismi altı âyette rahîm ile birlikte, diğer yerlerde tek başına kullanılmıştır. Rahîm ise yine esmâ-i hüsnâdan olan gafûr, azîz, raûf, tevâb, ber, vedûd isimleri ve bir yerde rab ismiyle birlikte, üç âyette de müminlerle ilişkili olarak zikredilmiştir (M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "rhm" md.). Bu iki ismin Kur'an'daki kullanılışlarından hareketle rahmânın Allah lafzı gibi zâtî isim yerinde, rahîmin ise sıfat konumunda olduğunu söylemek mümkündür. Rahîmin birlikte geçtiği diğer ilâhî isimler daha çok onun muhtevasını pekiştirmektedir. Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, Kur'an'da Allah'a nisbet edilen rahmet kavramının, yer aldığı metin bağlamında iman, İslâm, nübüvvet, Kur'an, mağfiret, cennet gibi mânevî; yağmur, rızık, çeşitli nimetler gibi maddî lutf ve ihsan karşılığında kullanıldığını belirtir (*Nüzhetu'l-a'yûn*, s. 331-334).

Rahmân ve rahîm isimleri İbn Mâce ile Tirmizî'nin rivayet ettikleri esmâ-i hüsnâ listelerinde yer almış ("Du'â", 10; "Da'avât", 82), ayrıca muhtelif hadislerde Allah'a nisbet edilmiştir (Wensinck, *el-Mu'cem*, "rhm" md.). Bir kutsî hadiste Cenâb-ı Hakk'ın, "Ben rahmânım, hisım ve akrabalık da adımdan ayırdığım rahîm kelimesiyle anılmıştır. Akrabalık ilgisini sürdürülen ben de ilgimi devam ettiririm, bu ilgiyi kesenlerden ben de ilgimi keserim" buyurduğu rivayet edilmiştir (*Müsned*, I, 191, 194; Ebû Dâvûd, "Zekât", 45; Tirmizî, "Birr", 9). Abdullah b. Ömer'den nakledildiğine göre Hz. Peygamber'in sohbet meclislerinden kalktığı sırada ashâbı için yaptığı duanın son kısmı şöyledir: "Allahım! Dünya hayatını varlık amacımızın ve ilmî gücümü-

zûn nihâî hedefi kılma, bize merhamet etmeyi başımıza musallat etme!” (Tirmizî, “Da’âvât”, 79).

Müslümanların çokça tekrar ettiği besmele üç isim içermektedir: Allah, rahmân, rahîm. Burada rahmân ve rahîm kelimeleri Allah isminin sıfatı olup besmele ile Fâtiha sûresi hariç Kur’an’da ve hadislerde rahmân kelimesi başka bir isme sıfat olarak kullanılmamıştır (el-Bakara 2/163 âyeti için bk. Beyzâvî, I, 157). Bir âyette dua ve ibadetlerin Allah adına olabileceği gibi rahmân adına da yapılabileceği, zira Allah’ın, zâtına delâlet eden isimlerinin bulunduğu ifade edilmiştir (el-İsrâ 17/110). Ayrıca naslarda rahmânın izâfet veya cer harfleri aracılığıyla başka kelimelerle ilişkili olmaması, dolayısıyla değişiklik kabul eden fiil özelliği taşınaması kendisine ilâhî isimle sıfat arasında bir konum sağlamıştır. Kur’an’da Zekeriyâ, Yahyâ, Meryem, İsa, İbrâhim ve Mûsâ’dan, son âyetlerinde de Hz. Peygamber’den bahseden Meryem sûresinde Allah lafzının sadece iki yerde geçmesine karşılık rahmânın on altı yerde geçmesi dikkat çekicidir. Bunun sebebi, muhtemelen kelimenin ortak bir kavram konumunda bulunması ve insan gönlünü Allah’a yaklaştıran bir içeriğe sahip olmasıdır. İbn Cerîr et-Taberî, rahmân kelimesinin yaratıcıya ait bir isim olarak Câhiliye devrinde kullanılmadığını söyleyenlerin yanıldığını belirtmiş ve bu kelimenin yer aldığı bazı şiir örnekleri zikretmiştir (Câmi’u’l-beyân, I, 87-88). Yine Taberî, rahmân kelimesinin mahlûka nisbet edilemeyeceği noktasında âlimler arasında ittifak bulunduğunu kaydetmiştir (a.g.e., I, 89). İstisnâî kullanımlar ya yersiz veya mecazi sayılmıştır (Kâdî Abdülcebbar, XX/2, s. 206). Rahmân ve rahîm isimlerinin ikisinin birden Allah’tan başkasına nisbet edilmesi mümkün değildir; çünkü bunlar, Kur’an’da 114 defa tekrarlanan besmelede Allah lafzı ile beraber O’nun zâtına izâfe edilmiştir. Ayrıca, “İlâhınız tek bir ilâhtır, O’ndan başka tanrı yoktur. O rahmân ve rahîmdir” meâlindeki âyetle (el-Bakara 2/163) benzeri diğer âyetler bu iki ismi zât-ı ilâhiyyeye has kılmaktadır (el-Fâtiha 1/2-3; en-Neml 27/30; Fussilet 41/2; el-Haşr 59/22).

Rahmân ve rahîmin ilâhî isimler olarak anlam farkları üzerinde durulmuştur. Yayıncı kanaate göre rahmân dünya hayatında herkesi, rahîm ise âhirette sadece müminleri kapsayan ilâhî rahmeti ifade eder. Nitekim Kur’an’da Allah, rahmetinin her şeyi kuşattığını beyan ettikten sonra onu

son peygambere iman edip belli niteliklere sahip olan kimselere ileride ayrıca lutefedeceğini belirtmiştir (el-A’râf 7/156-157; Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, “rhm” md.). Hattâbî iki isim arasındaki farkı, “Rahmân mevsufuna nisbet edilmiş hususilik, mânasında umumilik ifade ederken rahîm nisbetinde umumilik, mânasında hususilik taşıyor” cümlesiyle dile getirmiştir (Şe’nü’l-du’â, s. 39). Aslında her iki ismin tecessilleri hem dünya hem âhiret hayatı için geçerli olup belirgin etkileri açısından bir hususiliğin atfedilebileceği söylenebilir. Çünkü Allah’ın isim ve sıfatlarını zamanın öncesi ve sonrası açısından sınırlandırmak mümkün değildir. Bu anlayış, birçok âlim tarafından benimsenen rahmân ile rahîm arasında mâna farkının bulunmadığı görüşüne de uyar. Esmâ-i hüsnâ eserlerinin hemen hepsinde Abdullah b. Abbas’a nisbet edilen, “Rahmân ve rahîm şefkat ve merhamet (rikkat) ifade eden Allah’ın iki ismi olup her biri ötekenden daha rakiktir” sözü de bunu anlatır.

İnsana nisbet edildiğinde rahmet veya merhamet kavramına verilen “birinin üzüntüsüne ortak olmak, ona acıyarak yardım etmek” şeklindeki duygusal mânanın Allah’a izâfe edilmesi câiz değildir. Bununla birlikte O’nun merhameti diğer bütün varlıkların merhametiyle kıyaslanamayacak derecede çoktur; zira nicelik açısından sonsuz, nitelik açısından beklenenden üstündür. İnsanların merhametleri duygusal bir içerik taşıdığından bunun gereğini yerine getirmek onlar için psikolojik bir ihtiyaçtır. Halbuki Allah için böyle bir şey söz konusu değildir. Allah, dünya hayatında dostlarının yanı sıra düşmanlarını da lutuf ve nimetlerine mazhar kılmaktadır. Bazıları, âhirette kâfirler hakkında adaletle hükmedilmesinin bir rahmet vesilesi olacağını söylemişse de rahmet adaletin de ötesinde bir muhteva taşıdığından başkalarına zulmetmeyen kâfirlerin Allah’ın rahmetiyle bir gün cehennem azabından kurtulmasının mümkün olduğunu ileri sürmek mümkündür (bk. AZAP; CEHENNEM).

Rahmân, rahîm, raûf, vedûd, velî gibi kavramlar vasıtasıyla Allah’a nisbet edilen nihayetsiz merhamet sıfatı ile tabiat-ı görülen zararlı nesne ve olayların, hastalık, zulüm ve fakirlik gibi sıkıntılarının nasil bağdaştırılacağı hususu üzerinde durulmuştur. Gazzâlî bu hususta Mâtürîdî’nin şer problemine bakışına (*Kitâbü’t-Tevhîd*, s. 141, 169-170) paralel bir yöntem benimseyerek insan açısından şer diye nitelendirilen her şeyin içinde bir hayrın bulundu-

ğunu, sözü edilen nesne veya olaydan şer’in yok edilmesi halinde hayrının da ortadan kalkacağını belirtir ve bunun için kangren olan bir organın kesilmesiyle beden ölümünden kurtulmasını örnek verir. Gazzâlî hayrın (bedenin selâmeti) doğrudan, şer’in ise (organın kesilmesi) dolaylı biçimde ilâhî iradeye dahil olduğunu söyler. Allah’ın erhamûr-râhimin olduğundan şüphelenmemesi gerektiğini, fakat ilâhî tasarrufun bütün sınırlarına vâkıf olmanın da mümkün olmadığını vurgular (*el-Makşâdü’l-esnâ*, s. 67-70; bk. ŞER).

Rahmân ve rahîm isimlerinden kulun alabileceği nasip konusunda en güzel yorumu yine Gazzâlî’nin yaptığı söylenebilir. Ona göre rahmân isminden elde edilecek feyiz kalp gözü perdeli olan kulları şefkat ve nezaketle uyarmak, günahkârlara hakaret nazarıyla değil merhamet nazarıyla bakmak, dünyada işlenen her günahı bir musibet kabul edip onu ortadan kaldırmaya çalışmaktır. Çünkü her mâsiyet onu işleyeni Allah’tan uzaklaştırır, böylesi en çok acınmaya lâyık olan kimsedir. Rahîm isminden alınabilecek nasip ise fakirlerin ihtiyacını gidermeye gayret etmektir. Serveti ve nüfuzuyla bunu gerçekleştiremeyen kimse sıkıntıya düşenlere dua etmeli ve üzüntülerine ortak olmalıdır (a.g.e., s. 67). Bazı âlimler rahmân ve rahîm isimlerini “lutuf ve ikram” mânasına alarak fiilî sıfatlar içinde mütalaa etmişse de çoğunluk bu isimleri irade sıfatına bağlamak suretiyle zâfî isim ve sıfat grubuna dahil etmiştir. Rahmân ve rahîm latîf, raûf, vedûd, velî isimleriyle anlam yakınlığı içinde bulunur.

BİBLİYOGRAFYA :

Ma’mer b. Müsennâ, *Mecâzû’l-Kur’ân* (nşr. Fuat Sezgin), Kahire 1374/1954, I, 21-22; Taberî, *Câmi’u’l-beyân* (nşr. Sidkî Cemil el-Attâr), Beyrut 1415/1995, I, 84-89; Zeccâc, *Tefsîru esmâ’illâhi’l-hüsnâ* (nşr. Ahmed Yûsuf ed-Dekkâk), Beyrut 1395/1975, s. 28-29; Mâtürîdî, *Âyât ve süver min Te’vilâti’l-Kur’ân* (nşr. Ahmet Vanlıoğlu – Bekir Topaloğlu), İstanbul 2003, s. 15-17; a.mlf., *Kitâbü’t-Tevhîd* (nşr. Bekir Topaloğlu – Muhammed Aruçi), Ankara 1423/2003, s. 141, 169-170; Ebû’l-Kâsım ez-Zeccâcî, *İstişkâku esmâ’illâh* (nşr. Abdülhüseyn el-Mübârek), Beyrut 1406/1986, s. 38-43; Hattâbî, *Şe’nü’l-du’â* (nşr. Ahmed Yûsuf ed-Dekkâk), Dımaşk 1404/1984, s. 35-39; Ebû Abdullah el-Halîmî, *el-Minhâc fi şu’abi’l-îmân* (nşr. Hilmî M. Fûde), Beyrut 1399/1979, I, 200; İbn Fûrek, *Mücerredü’l-Makâlât*, s. 47; Kâdî Abdülcebbar, *el-Muğni*, XX/2, s. 206-207; Abdülkâhir el-Bağdâdî, *el-Esmâ’ ve ş-şifât*, Kayseri Râşid Efendi Ktp., nr. 497, vr. 117^a-118^b; Gazzâlî, *el-Makşâdü’l-esnâ* (Fazluh), s. 65-70, 170; Ebû Bekir İbnü’l-Arabî, *el-Emedü’l-aşkâ*, Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 499, vr. 74^b-78^b; İbnü’l-Cevzî, *Nüzhetu’l-a’yûn*, s. 331-334; Fahreddin er-Râzî, *Levâmi’u’l-beyyinât* (nşr. Tâhâ Abdürrahîm Sa’d), Beyrut 1404/1984, s. 164-182; Beyzâvî, *Envârü’t-tenzil*, Beyrut 1410/1990, I, 157; Elmalılı, *Hak Dini*, I, 31-

33; J. Jomier, "Le nom divin al-rahmân", *Mélanges Louis Massignon*, Damascus 1957, II, 361-381; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, VI, 31, 37-41; G. C. Anawati, "Rahman et rahim dans les Lawâmi al-bayyinât de Fakhr al-Din al-Râzi", *Islamic Theology and Philosophy: Studies in Honor of George F. Hourani* (ed. M. E. Marmura), Albany 1984, s. 63-77; Suat Yıldırım, "er-Rahman Vâsinin Kur'ân-ı Kerim'de Kullanılışı", *İİFD*, sy. 4 (1980), s. 21-40.

BEKİR TOPALOĞLU

RAHMÂN SÛRESİ

(سورة الرحمن)

[Kur'ân-ı Kerim'in elli beşinci sûresi.]

Çoğunluğun görüşüne göre Mekke döneminde nâzil olmuştur. İbn Mes'ûd ve Mukâtil'den gelen bazı rivayetlerde Medine'de indiği belirtilmişse de muhteva ve üslûbu dikkate alındığında Mekke döneminde indirilen sûrelerle benzerlik gösterdiği anlaşılır. Adını ilk âyette geçen "rahmân" kelimesinden alır. Sûrenin hemen hemen tamamında ilâhî rahmetin yansımalarından söz edildiği için bu adlandırma aynı zamanda içeriğiyle uygunluk gösterir. Yetmiş sekiz âyet olup fâsılları iki âyette ر, yedi âyette م, diğerlerinde ن harfleridir. Rahmân sûresinde ikil (tesniye) bir anlatış biçimi hâkimdir. Bunun sûrede otuz bir defa tekrar edilen, "Rabbimizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?" mealindeki hitabın insanlara ve cinlere yönelik olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Sûrenin baş tarafında insanın ve cinlerin yaratılışından söz edildikten başka (âyet: 14-15) daha sonra da insanlara ve cinlere birlikte hitap edilir (âyet: 31-36).

Tabiatın yaratılışı ve işleyişini, insanların ve cinlerin hizmetine verilmesini, Allah'ın huzurunda mükellef tutulan bu iki türün âhiret âlemindeki hayatını konu edinen sûrenin muhtevasını iki bölüm halinde ele almak mümkündür. Birinci bölüm Allah'ın insana verdiği değerlerin vurgulanmasıyla başlar ve yaratıcının ihsan ettiği nimetlere dair bazı örnekler verilir. Bunların başında Cenâb-ı Hakk'ın insana okumayı, düşünüyü anladığı ve duyduğu şeyleri anlatmayı öğretmesi gelir. Bu nimetler arasında belli bir hesap ve düzen içinde insana hizmet için görevini yerine getiren güneş, ay, yıldızlar, gök ve yer, ağaçlar, bitkiler, çeşit çeşit meyveler, yer küresinin su kısmını oluşturan denizlerde hâkim olan düzen ve bunların hayat için sağladığı faydalara temas edilir. Ardından yeryüzünde bulunan herkesin öleceği, sadece azamet ve kerem sahibi Allah'ın bâki kalacağı, göklerde ve yerde mevcut herkesin O'ndan talepte bu-

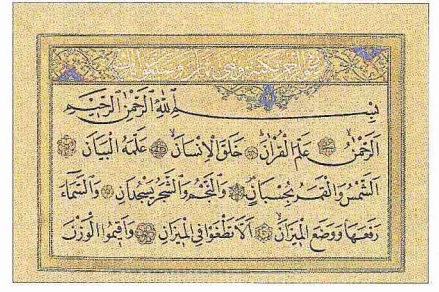
lunduğu, tabiatı O'nun yönettiği ve tabiatın işleyişine kimsenin müdahale edemeyeceği belirtilir (âyet: 1-36). Sûrenin ikinci bölümünde kıyametin kopmasına değinilerek suçluların (inkârcıların) kötü âkabeti kısaca tasvir edilir (âyet: 37-45); daha sonra dünyada iken rabbinin huzuruna çıkma endişesini taşıyan müminler zümresinin cennet hayatı anlatılır. Bu tasvirler arasında çeşit çeşit ağaçlar, meyveler, pınarlar, kalınacak yerler ve hürilerden söz edilir (âyet: 46-78).

Rahmân sûresi, Kur'ân-ı Kerim'de sûre başlarındaki besmelerle birlikte 169 defa tekrarlanan ve her şeyi kuşatan ilâhî rahmeti remzeden "rahmân" ismiyle başlar; Allah'ın azamet, kerem ve lutuf sahibi oluşunu ifade eden "zü'l-celâli ve'l-ikram" ismiyle sona erer. Mekke döneminin sonlarında nâzil olduğu düşünülen Rahmân sûresi uyarının yanında düşündürücü, özendirici ve ufuk açıcı hitapları, gönülleri etkileyen lafız ve mâna sanatlarıyla sevgi, esenlik ve barış dini olan İslâm'a çağırısını bir defa daha tekrarlar.

Câbir b. Abdullah'tan nakledilen bir rivayete göre Hz. Peygamber ahabına Rahmân sûresini okumuş, onların sükût etmesi üzerine de, "Ben bu sûreyi kendilerine mahsus gecede cinlere okuduğumda sizden daha güzel bir karşılık verdiler. 'Rabbimizin nimetlerinden hangisini inkâr edebilirsiniz?' âyetlerine geldiği zaman onlar, 'Hayır, ey rabbimiz, senin nimetlerinden hiçbirini inkâr etmeyiz, hamd ve şükür sana mahsustur' dediler" buyurmuştur (Tirmizî, "Tefsîrü'l-Kur'ân", 55; İbrâhim Ali, s. 320-321). Bazı tefsir kitaplarında Übey b. Kâ'b yoluyla Hz. Peygamber'den nakledilen, "Rahmân sûresini okuyan kimse Allah'ın kendisine lutfettiği nimetlerin şükürünü yerine getirmiş olur" mânasındaki rivayetin (meselâ bk. Zemahşerî, VI, 19; Beyzâvî, IV, 229) mevzu olduğu kabul edilmiştir (Muhammed et-Trablusî, II, 722; Zemahşerî, I, 684-685).

Angelika Neuwirth bir makalesinde (bk. bibl.) Rahmân sûresinde yer alan ikili formların ve özellikle "cennetân" (iki cennet) ifadesi üzerinde durmuştur. Sûre hakkında yapılan diğer çalışmalar arasında Şevki Dayf'ın *Sûretü'r-Rahmân ve süver kuşâr* adlı eseri (Kahire 1971), yan yana buldukları halde birbirine karışmayan ve her birinden inci ve mercan çıkan iki denizin (âyet: 19-22) coğrafi yeri hakkında Muhammed Mütevellî'nin makalesi ve Angelika Neuwirth ve M. A. S. Abdel Haleem'in makaleleri (bk. bibl.) zikredilebilir.

Celvetî şeyhi Abdülhay Celvetî, *Tefsîr-i Ba'z-ı Süver-i Kur'âniyye* adlı Türkçe

Rahmân sûresinin ilk âyetleri

eserinde açıkladığı on bir sûreden biri de Rahmân sûresidir (İÜ Ktp., TY, nr. 9771, vr. 23^b-26^a). Halûk Nurbâki de pozitif bilimler verileri ve bazı teorilerden faydalanarak yaptığı sûre tefsirlerinden birini Rahmân sûresine ayırmıştır: *Kur'an'ın Hârika Mesajları I, Rahmân ve Vâkıa Sûreleri Yorumu* (İstanbul 1988, s. 7-75). Rahmân sûresinin 26. âyetindeki "küllü men aleyhâ fân" (yeryüzünde bulunan her canlı fânidir) ibaresi Osmanlılar'da mezar taşlarına yazılması âdet olan ibareler arasında yer alır.

BİBLİYOGRAFYA :

Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XXVII, 67-95; Zemahşerî, *el-Keşşâf* (nşr. Âdil Ahmed Abdülmecîd v.dğr.), I, 684-685; VI, 19; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, XXIX, 83-138; Beyzâvî, *Envârü't-tenzil*, Beyrut 1410/1990, IV, 229; İbn Kesir, *Tefsîr-ür'l-Kur'âni'l-azîm*, Beyrut 1385/1966, VI, 484-505; Muhammed et-Trablusî, *el-Keşfü'l-ilâhî 'an şedidi'z-zâf ve'l-mevzû' ve'l-vâhî* (nşr. M. Mahmûd Ahmed Bekkâr), Mekke 1408/1987, II, 722; Abdullah Mahmûd Şehhâte, *Ehdâfû küllî sûre ve makâşidühâ fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Kahire 1980, II, 169-175; M. A. S. Abdel Haleem, "Context and Internal Relationships: Keys to Quranic Exegesis a Study of Surat al-Rahmân (Qur'an Chapter 55)", *Approaches to the Qur'an* (ed. G. R. Hawting - A. Shareef), London 1993, s. 71-98; A. Neuwirth, "Quranic Literary Structure Revisited: Surat al-Rahmân between Mythic Account and Decodation of Myth", *Story-telling in the Framework of Non-fictional Arabic Literature* (ed. S. Leder), Wiesbaden 1998, s. 388-420; a.m.f., "Symmetrie und Paarbildung in der Koranischen Eschatologie. Philologisch-Stilistisches zu Surat ar-Rahmân", *MUSJ*, L/1 (1984), s. 445-480; İbrâhim Ali es-Seyyid Ali İsâ, *Fezâ'ilü'l-süver-i'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Kahire 1421/2001, s. 320-321; Muhammed Mütevellî, "et-Ta'bîku'l-coğrafi li-mâ câ'e fi kavlihi te'âlâ 'merace'l-bahreyni yelteki-yân", *Mecelletü Külliyyeti'l-ülûmi'l-ictimâ'iyey*, II, Riyad 1978, s. 245-269; Zuhûr Ahmed Azher, "er-Rahmân", *UDMİ*, X, 223-224; Seyyid Muhammed Hüseyinî - Mahbûbe Müezzîn, "Süre-i er-Rahmân", *DMT*, IX, 386-387.

M. KÂMİL YAŞAROĞLU